

DISPUTATIO XXXIII.

In duas sectiones distributa.

DE PASSIONE CHRISTI IN GENERE.

1. Suppono primo sermonem esse de iis quæ Christus Dominus passus est hominum actionibus et injuriis, præsertim eo tempore quo potestati et manibus eorum est traditus. Nam de cæteris passionibus, laboribus ac doloribus, quæ reliquo vitæ tempore sustinuit, nihil fere in particulari scriptum habemus, quod expositione indigeat; in communi vero satis de hoc diximus in superioribus, et præsertim in 1 tomo, super quæst. 14 et 15 D. Thomæ.

2. Ex quo loco secundo est in præsentibus supponendum, Christum Dominum vere, et non tantum specie sustinuisse passiones omnes, quæ de ipso leguntur, ut dolorem, tristitiam, timorem, et hujusmodi connaturales et irreprehensibiles affectus. Quod late ibi ostendimus, disp. 32, sect. 1 et 3, et disp. 34, sect. 3, et latius disp. 38, sect. 3; et super quæst. 15 D. Thomæ in commentariis art. 5 et 7. Quibus locis et varios errores refellimus, et nonnulla Patrum dicta, præsertim Hilarii, quæ obscuriora videbantur, exposuimus. Rursus, Christum ab hominibus passiones multas sustinuisse, ex historię evangelicæ veritate constat; de causis vero earum, et de fructu qui ex illis ad nos redundavit, nihil nunc dicendum est, tum quod D. Thomas tribus sequentibus quæstionibus de hac re latissime disputat; tum quod in superiori tomo satis a nobis explicata sunt, ut ibi annotavimus. Quid vero hæc passio sit, ex ipso nomine constat, et ex iis quæ in citato loco de tristitia et dolore dicta sunt, et in sequenti sectione amplius explicabitur; igitur duo tantum in genere explicanda supersunt; quæ nimirum fuerint, et quam graves hæc Christi passiones.

SECTIO I.

Quæ passionum genera Christus sustinuerit.

1. Hæretici hujus temporis, non contenti iis passionibus et doloribus qui in Scriptura de Christo referuntur, dicunt ipsum pertulisse inferni cruciatus et dolores. Quod non solum affirmant de anima Christi post mor-

tem (qua de re postea agemus), sed etiam de Christo vivente in hac mortali vita, præsertim eo tempore quo passus dicitur, scilicet, ab illa hora qua in horto oravit usque ad crucem. Cum autem hi hæretici cruciatus et dolores inferni nominant, non intelligunt dolorem ex combustione ignis proveniente, quam vocamus *pœnam sensus*, sed intelligunt *pœnam damni*, seu quamdam participationem ejus, quæ consistit in interna quadam, ac vehementi anxietate atque tristitia, quam dicunt Christum habuisse, eo quod sentiret Deum sibi iratum, seque ita ab ipso derelictum, ut vehementissime timeret ne a morte absorberetur, ac perpetuo a Deo alienatus maneret. Hujus blasphemie primus assertor et inventor fuit Calvinus, quem Brentius, Melanchthon, et alii secuti sunt (ut refert Rob. Bellarm., l. 4 de Christo, c. 8). Sed in hoc errore quamplures hæreses et blasphemie continentur. Primo, quod Christus in passione sua ita senserit Deum sibi iratum, ut de propria salute dubitaverit, quod repugnat, et cum vera Christi divinitate, et cum perpetua beatitudine animæ ejus, et cum summa innocentia, ac perfecta scientia, qua et se immunem omni culpa cognoscebat, et divinam justitiam non ignorabat, quæ neminem sine propria culpa perpetuo damnat; denique pugnat cum verbis ipsiusmet Christi, qui in horto discipulis dixit: *Spiritus quidem promptus est, caro autem infirma*; et Petro: *An putas, quia non possum rogare Patrem meum, et exhibebit mihi modo plusquam duodecim legiones Angelorum?* Numquid hæc verba sunt hominis sentientis sibi Deum iratum? Postea vero dixit principi sacerdotum: *Amodo videbitis Filium hominis sedentem a dextris virtutis Dei, et venientem in nubibus celi*. Suntne hæc verba hominis de sua salute dubitantis? Deinde in cruce dixit latroni: *Hodie mecum eris in paradiso*; non ergo formidabat de sua salute, qui etiam alteri, et quidem maximo peccatori, salutem pollicebatur. Quod argumentum notavit Hilarius, lib. 40 de Trinit., ut hunc errorem, antequam natus esset, confutaret. Præterea, Joann., c. 18, sic inquit: *Jesus itaque sciens omnia quæ ventura erant super se, processit, etc.*; non ergo accessit Christus ad passionem ignorans quid sibi eventurum esset, atque adeo nec de salute sua dubitans; quin potius sæpe antea ipse prædixerat: *Filius hominis tradetur ad flagellandum et crucifigendum, et tertia die resurget*. Ac denique, discessurus ex hac vita, dixit ad

Patrem: *In manus tuas, Domine, commendo spiritum meum*.

2. Secundus error horum hæreticorum est, quod Christo attribuunt vel desperationem, vel certe motus desperationis, et verba inordinate prolata, quibus illum desperationis motum expressit. Quod est hæreticum, ut constat ex dictis in priori tomo, disp. 33, sect. 1; et 34, sect. 2.

3. Tertio errant hi hæretici, quoniam non putant ad redemptionem nostram suffecisse dolores, passionem et mortem, quæ Scriptura de Christo refert. Quod etiam est hæreticum, nam Scriptura sacra non tribuit nostram redemptionem, nisi sanguini et morti Christi, ad Rom. 5, ad Colos. 1, ad Eph. 1, et sæpe alias. Quarto denique errant, quia sine ullo fundamento confingunt hujusmodi genus doloris et anxietatis in Christo. Quia neque in Scriptura fundamentum habet, neque perfectioni, et excellentiæ Christi consonat, quia hujusmodi pœnæ genus conjunctum est vel cum culpa, vel cum magna ignorantia; nec denique ad nostram utilitatem confert. Quia neque ad exemplum, cum non deceat, neque expediat nos hujusmodi actiones imitari; neque etiam ad nostram redemptionem, quia aliæ passiones, quæ in Evangelio narrantur, satis superque fuerunt ad satisfaciendum pro nobis. Non immorabor autem in referendis ac dissolvendis argumentis quibus hi hæretici nituntur, tum quod in eis nihil difficultatis sit, ut videre est in Bellarmino supra; tum etiam quia (si aliquid in ea re potest esse utilitatis) traditum est a nobis priori tomo, locis nuper citatis.

4. Quas Christus passiones suscepit. — *Dæmon per sese non cruciavit Christum*. — Dicendum est ergo primo, Christum Dominum suscepisse tantum eas passiones humanas quas naturali modo ab hominibus tolerare poterat. Non assero passum esse omnes passiones hujusmodi, quæ possibiles sunt. Neque enim fuit igne combustus, neque ense occisus, neque membra ejus fracta sunt, ossave confracta, quæ omnia et infinita similia unus homo ab aliis pati potest; sed assero, quidquid Christus passus est, contineri sub hoc passionis modo. Quod ita declaro, quia non est fingendum Deum per seipsum exagitasse Christum, aut speciali modo vel miraculoso fuisse operatum, ut Christus inusitatas aliquas passiones sustineret, id enim alienum est a Dei benignitate, neque fundamentum ullum habet in Scripturis, aut traditione aliqua.

Quod enim Isai. 53 dicitur Christus *percussus a Deo, et humiliatus*, de morte ac flagellis ejus a Hieron. et omnibus expositoribus, et permissive intelligitur, sicut ad Rom. 8 dicitur: *Proprio Filio suo non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum*. Rursus non est etiam fingendum Deum permisisse dæmoni, ut per seipsum illum torqueret suo arbitrio et voluntate. Quia quanquam hoc per se indecens non esset, neque alienum a charitate Christi, si nobis esset necessarium (nam qui permittit se tentari, et in montem ferri a dæmone, permittit etiam posset, se torquere, et dolorem ab eodem pati, et qui passus est a membris dæmonis, potuisset etiam permittit se ab eodem dæmone immediate torqueri, ut alias argumentatur Gregor., ho. 16 in Evangelia), nihilominus tamen asserendum non est ita factum fuisse, quia neque nobis est necessarium, nec id legimus, aut nobis est traditum; sed solum permissum esse dæmoni ut per malos homines Christum affligeret ac contristaret, quantum posset ac vellet, juxta illud Luc. 22: *Hæc est hora vestra, et potestas tenebrarum*, id est malignorum spirituum, qui cum hactenus semper per vos me perdere conati sint, nunc tandem permittuntur, quod diu concupierunt, perficere per vos qui eorum estis ministri, ut bene exposuit Jansen., cap. 137 Concor.; et ante eum, Euthym., suo cap. 78 in Luc.; et Lyran., Luc. 22.

5. Ex his ergo concluditur, Christum tantum ea passionum genera sustinuisse, quæ vi et malitia humana effici potuerunt. Quia, seclusa speciali virtute Dei, et immediata actione dæmonis, non superest alius passionis modus, quia (ut supponimus) sermo est de passionibus ab extrinseco illatis, non a naturalibus causis, nec casu, sed virtute et industria alicujus liberi agentis.

6. Secundo dicendum est, in hoc genere sustinuisse Christum omnes quodammodo passiones quas aliquis homo industria hominum pati potest. Hanc conclusionem recte explicavit D. Thomas a. 5, et recte docet intelligendam esse non de singulis speciebus passionum, quia hoc non fuerat possibile, tum quia quædam ex iis passionibus aliis repugnant; tum etiam quia possunt infinitis modis excogitari. Intelligitur ergo de generibus passionum, quia, scilicet, Christus in omni bono humano passus est, in omni exteriori parte corporis, in omnibus sensibus, ab omnibus personis, a conjunctis, ab alienis, Judæis, a gentibus, et sic de reliquis. Solum est advertendum nomine

passionis, hic non comprehendit solum passionem physicam, quæ corpus realiter attingit et alterat, et dolorem efficit, sed in universum omnem actum, quo privatur homo aliquo bono suo, vel aliquod malum patitur, sive sit per realem passionem, sive per extrinsecam tantum denominationem, ut accidit in infamia, vel per immutationem intentionalem sensuum, ut in contumeliis, vel per solam privationem, ut in amicorum desertione, et similibus. Et hoc modo est facilis et perspicua conclusio, quæ satis ex Evangelistis constat. Est vero prudenti lectori considerandum, in his Christi passionibus nihil esse leviter fingendum, quod vel ab Evangelistis narratum non sit, vel ex iis quæ ipsi narrant, adjuncta Patrum expositione, probabiliter colligi non possit. Possunt quidem fideles pie meditari acerbiter earum passionum quæ narrantur, earumque circumstantias ex iis quæ humano modo contingunt, et ex affectu et dispositione talium personarum conjectare; non tamen licet nova passionum figmenta confingere, quia hoc neque temeritate carere potest, neque evidenti periculo falsitatis. Cur autem voluerit Christus tot passionum genera perferre, optima est ratio, quam hoc loco Cajetanus adhibet, scilicet, ut omnes illas deificaret, et hominibus expetendas redderet, et ut doceret hominem omnia humana commoda contemnere, et nihil eorum malorum timere, quæ ab hominibus inferri possunt, sicut ipse dixerat: *Nolite timere eos* (timore scilicet mundano) *qui occidunt corpus, animam autem non possunt occidere*, Matt. 10. Quod uno verbo dixit Damasc., l. 3 de Fide, c. 20: *Omnia hæc assumpsit, ut sanctitatem omnibus afferret*; et hic accommodari possunt rationes omnes, quæ de supplicio crucis in art. 4 D. Thomæ explicatæ sunt.

SECTIO II.

Quam graves et acerbi fuerint dolores passionum Christi.

1. *Acerbitas dolorum Christi quanta.*—Quoniam humana passio eo maxime videtur habere rationem pœnæ, quo dolorem vel tristitiam infert, ideo ad intelligendam pœnam quam Christus pro nobis sustinuit, acerbiter dolorum ejus oportet explicare. Possumus autem id præstare, vel absolute, vel comparatione facta cum aliis doloribus. Et quidem priori modo, cum nobis non constet quis fuerit gradus illius doloris, solum dicere possumus dolo-

res passionum Christi fuisse maximos ac vehementes, ut constat ex ipsa narratione Evangelicæ historiæ, quam in sequentibus disputationibus ex parte explicabimus, et Sanctorum testimonia proferemus. Nunc sufficiant testimonia Davidis et Isaïæ, qui elegantissime acerbiter passionem Christi describunt; ille Psalm. 21: *Circumdederunt me vituli multi, tauri pingues obsederunt me, aperuerunt super me os suum, sicut leo rapiens et rugiens. Sicut aqua effusus sum, et dispersa sunt omnia ossa mea. Factum est cor meum tanquam cera liquescens in medio ventris mei*; et Psalm. 68: *Sustinui qui simul contristaretur, et non fuit; et qui consolaretur, et non inveni*; Isaïas, c. 43: *Non est species ei neque decor; et vidimus eum, et non erat aspectus, et desideravimus eum despectum, et novissimum virorum, virum dolorum, et scientem infirmitatem.*

2. Ut ergo hæc gravitas dolorum Christi aliquo modo a nobis explicetur, oportet comparatione uti. Potest autem hæc comparatio fieri, vel in specie doloris, quæ ex objecto et causis ejus sumenda est; vel in intensione, quæ comparatio locum habet etiam inter dolores specie distinctos; sicut calor et frigores specie distinctos; sicut calor et frigores possunt in intensione conferri, quamvis specie differant; vel potest etiam fieri comparatio in duratione doloris; vel denique in extensione, quæ solum habere potest locum in dolore sensibili, quatenus eius causa per plures vel pauciores partes corporis extendi potest. Rursus comparari potest dolor Christi, vel cum dolore quem patitur anima aut Angelus, ab igne inferni vel purgatorii; vel cum dolore quem patientur damnati cum corporibus suis post resurrectionem; vel denique cum omnibus doloribus quos homines in hac vita passi sunt, aut etiam pati possunt. Denique animadvertendum est, nomine doloris non solum intelligi sensibilem dolorem, qui ex reali læsione corporis nascitur, sed etiam interiorem tristitiam quæ nascitur ex apprehensione cujuscunque mali præsentis, et odio illius, quæ tristitia seu dolor interdum esse potest de malo culpæ propriæ vel alienæ, aut de malo pœnæ. Ut igitur de his omnibus nihil dicamus, ab iis quæ clariora sunt, initium sumamus.

3. *Dolor Christi de peccatis omnibus quantus.*—Primo itaque certum est, dolorem de peccatis omnibus fuisse in Christo vehementiorem et intensiorem quam fuerit, vel secundum ordinariam potentiam esse possit in alio homine. Hoc affirmat D. Thomas, art. 6,

ad 4, ubi solum facit comparisonem cum dolore cujuscunque hominis contriti. Et hoc sensu est evidens ob rationes quas brevissime D. Thomas attigit. Quia ex parte materialis objecti Christus doluit de omnibus peccatis hominum simul sumptis, ac perfectissime consideratis; ex parte objecti formalis, nullus ita cognovit ac perpendit offensionem Dei, ingratitude, et malitiam omnem, quæ est in peccato; ex parte cognitionis, nullus tam clare ac tanta animi attentione omnia, quæ ad detestandum peccatum movere possunt, consideravit; ex parte principii, nullus tanta charitate Deum dilexit, aut Deum colere ac divinum jus illæsum servare studuit. Denique nullus tantam gratiam habuit, tantumque auxilium ad detestandum peccata; ergo sine ullo dubio vehementius de illis doluit quam quivis alius. Quæ ratio procedit de dolore peccati, ut est ad satisfaciendum Deo, vel ex charitate Dei; eadem tamen fieri potest de dolore peccatorum, ut sunt mala ipsorum hominum, eisque æternam damnationem pariunt. Nam etiam Christus intensius diligebat homines, et distinctius ac clarius hæc eorum mala et damna perpendebat, quam ulla creatura. Quin potius addo hujusmodi dolorem de peccatis hominum, fuisse in Christo vehementiorem et intensiorem, quam sint omnes alii dolores de quibuscunque rebus, vel objectis, qui in hominibus vel Angelis sunt, vel secundum ordinariam potentiam esse possunt. Quod ita declaro, quia omnes alii dolores aut sunt pravi aut honesti, naturales aut supernaturales. De supernaturalibus jam dictum est, et eadem est ratio de quolibet dolore honesto, quia cum hic dolor de peccatis omnibus oriretur in Christo ex perfectissima charitate et gratia, excessit in intensione omnem actum virtutis cujuscunque creaturæ, quia nulla creatura tam intense operata est in aliquo genere virtutis, sicut Christus Dominus, quia gratia in Christo excedit in intensione omnem virtutem creaturæ; Christus autem dolebat de peccatis hominum secundum totam intensionem gratiæ suæ et charitatis. Et eadem ratio concludit, si comparatio fiat cum quovis dolore pravo et turpi. Quia omnis dolor hujusmodi elicitur per solas vires nature humanæ vel Angelicæ; nulla autem est naturalis potentia quæ in suo gradu possit tam intensum actum efficere, sicut potest gratia Christi in suo ordine; excessit ergo hic dolor Christi in intensione omnes dolores hominum vel dæmonum, cujuscunque rationis sint.

4. *Tristitia quam Christus habuit de malis quæ patiebatur, sitne cum tristitia damnatorum comparanda.*—Secundo, si loquamur de interiori tristitia quæ provenire potest ex malo pœnæ proprio, certum est naturalem tristitiam, quam Christus habuit de malis quæ passus est, non fuisse tam vehementem ex parte objecti, seu secundum speciem suam, sicut est tristitia quam damnati habent de suo statu ac perditione. Hoc etiam docet D. Thomas, art. 6, ad 3. Ratio est manifesta, quia illa tristitia oritur ex malo pœnæ altioris ordinis et rationis, nimirum ex pœna damni, et amissione æternæ beatitudinis (de hac enim potissimum agimus), et habet conjunctam desperationem salutis, sicut gaudium beatorum cum certa et inamissibili possessione conjunctum est; tristitia vero Christi de proprio malo pœnæ solum fuit de malo temporali et humano; ergo sunt hæc tristitiæ diversarum rationum, et illa est specie sua multo acerbior, sicut malum ipsum, quo nititur, est longe majus, nam actus proportionatus est objecto suo, et effectus causæ. An vero idem dicendum sit, si hæc tristitiæ in gradu intensionis comparentur, non ita constat. Quia sicut in naturalibus qualitatibus potest qualitas, in sua specie minus perfecta, minusque activa, in intensione habere tot gradus quot habet qualitas perfectior, ut patet in frigore et calore, ita in actibus voluntatis et appetitus potest idem reperiri, ut in amore patet, vel gaudio. Nam, licet amor Dei, et gaudium de bonis ejus, sit excellentius secundum speciem, quam amor vel gaudium boni creati, potest nihilominus interdum hoc esse intensius illo; sic igitur, quamvis hæc tristitia Christi secundum speciem sit inferioris rationis quam tristitia damnatorum, fieri potuit ut intensive esset major. Quæ ratio sane concludit hoc non repugnare, sed ita accidere potuisse. An vero ita de facto fuerit, non potest constare, et verisimilius est non fuisse tam intensam, quia hæc tristitia solum eliciebatur ab appetitu vel voluntate Christi, juxta naturales vires et efficaciam earum; erat enim tristitia mere naturalis; ergo ad summum habuit maximam intensionem, quam anima Christi per naturales facultates et vires earum potest efficere circa tale objectum; sed verisimile est damnatos, verbi gratia, dæmones, etiam tristari de suo damno æternæ damnationis totis viribus, ac toto conatu quem naturaliter possunt adhibere; ergo elicient tristitiam intensiorem, nam eorum voluntas

natura sua efficacior est, et objectum ipsum vehementius excitat ad talem conatum. Quod si sit sermo de voluntatibus hominum damnatorum, quamvis illæ in naturali efficacia non superent naturales vires voluntatis Christi, tamen ut minimum elicient actum tristitiæ intensum, quantum per vires naturæ possunt, quia hoc naturale est, supposita apprehensione tantæ mali; et ultra hoc unusquisque cogitur divina virtute, ut eo vehementiorem tristitiam sentiat, quo majori pœna dignus est. Itaque hæc Christi tristitia, cum tristitia damnatorum, nec in specie, nec in gradu comparabilis est.

5. *Objectio. — Responsio.* — Dicunt hæretici: ergo non sumpsit Christus pœnam pro qua satisfactorius erat, nec æqualem illi: consequens est falsum, tum quia est contra illud Isai. 53: *Disciplina pacis nostræ super eum*; tum etiam, quia inde fit Christum non solvisse condignam pœnam. Sed hæc nullius momenti sunt: concedo enim Christum non assumpsisse formaliter et in se pœnam illam pro qua satisfecit, alioquin assumpturus esset pœnam damni et pœnam ignis æternam; assumpsit ergo pœnas hujus vitæ, per quas pro pœnis alterius vitæ satisfaceret. Hujus autem satisfactionis dignitas non ex identitate pœnæ, sed ex proportione, neque ex sola qualitate et quantitate pœnæ, sed maxime ex dignitate personæ, et perfectione charitatis pensanda est, ut latius diximus in superioribus.

6. *Tristitia Christi quanta.* — Tertio, si conferamus hanc Christi tristitiam cum omni alia humana tristitia quæ de humanis ac temporalibus malis concepta est, verissimum est (quod D. Thomas ait) Christi tristitiam fuisse summam in intensione et acerbitate. Quod recte probat D. Thomas discurrendo per omnes causas quæ hujusmodi tristitiam generare vel augere possunt. Nam objectum hujus tristitiæ secundum se maximum erat; primum mors, quod inter omnia humana mala censetur maximum, et in Christo augebatur ex dignitate vitæ ejus, quæ divina erat propter unionem. Secundo, modus mortis ignominiosissimus et acerbissimus, et cum aliis gravissimis doloribus conjunctus, ex flagellis, spinis, et aliis similibus passionibus ortis. Tertio, accedit perfecta et intensissima apprehensio horum omnium, quæ maxime solet tristitiam excitare. Quarto, voluntas et appetitus Christi permissus est naturæ suæ, ut circa tale objectum sic propositum, quantum

naturæ propensione et efficacia posset, contristaretur; et divinitus factum est ut unus actus alium non impediret, nec gaudium unius partis in aliam redundaret, nec denique aliquod aliud solatium adhiberetur, quod tristitiam illam posset minuere vel levare. Nam humanum nullum habuit, quia ab amicis derelictus est, et ab uno venditus, ab alio negatus. Unde de Christo dictum est Isai. 63: *Torcular calcavi solus*; et Psal. 68: *Consolationem me quesivi, et non inveni*. Divina vero consolatione omnino privatus est, modo jam explicato. Porro, quanquam necessarium non sit Christum toto tempore vitæ hoc genus tristitiæ assumpsisse, tamen quod aliquo tempore, saltem in passione, illam assumpserit, omnes Theologi dicunt in 3, dist. 15, cum D. Thoma hic; ejusque tristitiæ sufficientia signa sunt sudor sanguineus, et illa verba Christi: *Tristis est anima mea usque ad mortem*, quæ ita multi interpretantur: *Tanta afficior tristitia, quæ posset mortem asferre, nisi ego mea virtute illam impedirem*. Augustinus vero, Psalm. 86, ita exponit: *Tanta est tristitia animæ meæ, ut parum absim a morte*. Illa autem tristitia, quæ tunc maxima videbatur, in progressu passionis aucta est, quando ipse dolor sensibilis, et mali perpeccio interiori representationi adjungebatur; ac tandem in cruce videtur ad supremum gradum pervenisse, ut declarant illa Christi verba: *Deus, Deus meus, ut quid dereliquisti me?* de quibus postea redibit sermo. Ergo omnibus perspectis talem interdum habuit Christus tristitiam humanam ac naturalem, qualem nullus hominum habuit nec habebit. Fuit autem conveniens Christum tantam tristitiam assumere, propter congruentias sæpe allatas, scilicet, propter majorem excellentiam suæ satisfactionis, etiam ex parte pœnæ assumptæ, et propter exemplum nostrum, ac præterea ut evidentius veritatem naturæ assumptæ demonstraret.

7. *Objectio. — Responsio: Christus in passione sua omni solatio destitutus.* — Sed objici potest, quia in Christo multa erant quæ posset tristitiam ejus lenire. Primo, ipsa virtutis operatio, atque animi fortitudo, et constantia quæ per se plurimum valet ad consolandum hominem, etiam si inter maximos labores et res tristes versetur. Secundo, charitas Dei et proximi, quæ magnum gaudium secum affert. Tertio, spes fructus; videbat enim per eas passiones, hominum æternam salutem esse comparandam. Quarto, etiam

humana consolatione non omnino caruit. Nam, licet exterius nullus amicorum permitteretur ad illum accedere, et eum alloqui, tamen multi, præsertim B. Virgo, et Apostoli, fidem ad illum servarunt, et de ejus passionibus anxii erant ac solliciti, quod ipsum non latebat, ex quo nonnullum solatium humanum capere poterat. Imo nec angelica consolatione caruit, ut in horto declaratum est. Unde nonnulla sumi potest conjectura, non omnino caruisse divina, sicut multi Sancti martyres inter ingentia tormenta exultabant consolatione divina; ergo non videtur tristitia Christi fuisse tam acerba, tamque omni consolatione destituta. Respondetur: quanquam fieri potuerit ut Christus interdum aliqua consideraverit quæ tristitiam posset remittere, et consolationem asferre, non tamen oportuit ut hæc semper haberet animo præsentia, ut ab eis aliquam consolationem caperet. Sed interdum ut summæ tristitiæ locum daret, ab iis omnibus quæ consolationem asferre poterant, animum avertibat (loquor extra visionem beatam, quæ ita superiorem partem perficiebat, ut in inferiorem nullo modo redundaret). Interdum vero ne tristitia conficeretur, ac naturales vires ad patiendum amitteret, poterat tristitiam remittere, et ea considerare quæ et consolari et confortare hominem posset. Et hoc solum probant omnia adducta; nihil tamen faciunt contra sententiam a nobis positam, quia non asserimus semper Christum habuisse illam summam tristitiam, sed aliquando. Addo tamen aliud esse mente contemplari ea quæ possunt hominem excitare et confortare ad agendum fortiter, constanterque sustinendas passiones et injurias; aliud vero hæc considerare, ut tristitiam remittant. Possunt enim hæc duo conjungi, magna, scilicet, animi constantia et fortitudo, cum eximia tristitia, et ita in Christo Domino fieri potuit ut ea consideratio, quæ animum confortabat, tristitiam non leniret. Unde in horto dicitur apparuisse Angelus *confortans eum*, non vero gaudium aliquod vel delectationem asferens. Itaque hoc sensu, non est dubium quin interdum in portione inferiori caruerit omni divina consolatione, quæ tristitiam mitigare posset, qui in hoc voluit suos martyres superare, et majorem animi fortitudinem ac potentiam ostendere, et sua tristitia eorum consolationem promereri.

8. *Dolor Christi sensibilis quantus. — Dolores martyrum in comparatione dolorum Christi quales et quanti.* — Quarto, superest confe-

ramus sensibilem Christi dolorem cum reliquis, est enim in eo alia difficultatis ratio quam in tristitia. Et ut omittamus quæ clara sunt, constat in duratione non fuisse Christi dolorem majorem reliquis, cum brevi tempore duraverit. Deinde etiam est manifestum, in extensione quæ est ex parte subjecti, non excessisse, neque superasse dolores omnium martyrum. Quia aliqui martyres ita fuere minutim in frustra dissecti, ut in omnibus partibus corporis externis et internis dolorem vehementem senserint. Alii sunt ferreis unguibus laniati; alii lentis, vel facibus, vel igne combusti per totum; at vero de Christo Domino non constat quod in omnibus partibus corporis etiam externis læsionem acceperit, quæ proprium dolorem causare potuerit, ut verbi gratia, in brachio, in cruce, et in aliis fortasse partibus. De interioribus autem multo certius est non accepisse Christum propriam læsionem doloris effectricem. Quia nec flagella, nec clavi, aut alia instrumenta doloris omnes partes penetrarunt. Verum est tamen quasi per quamdam redundantiam, dolorem illum fuisse per totum corpus, et omnes partes præsertim solidas et sentientes, diffusum. Tum quia læsis quibusdam partibus, nervi contrahebantur, et aliarum partium virtus debilitabatur. Tum etiam quia ex nimio labore et fatigue absque ulla requie quam haberet, præsertim in cruce, necessarium fuit ut omnes partes dolore afficerentur; et hoc sensu in extensione ex parte subjecti nullus dolor humanus videtur potuisse dolorem Christi superare, quamvis alii fortasse fuerint in hoc æquales. Quia cum corpus humanum sit finitum, facile potest dolor totum illud occupare. Quod si ita contingat, non poterit esse in hoc excessus, sed æqualitas; in hoc autem dicimus excessisse interdum aliquos martyres, quod ferro aut igne directe in pluribus partibus corporis externis et internis tormenta passi sunt. Et hinc ulterius sequitur accidere potuisse, ut multi martyres in una vel altera parte corporis majorem ac intensiorem dolorem perpessi sint, quam Christus in alia, ut verbi gratia, in oculis, lingua, et similibus partibus, in quibus alii vehementer cruciati sunt, Christus autem aut minime, aut certe levius. Comparatio ergo fieri debet inter summum dolorem sensibilem, quem Christus habuit in ea parte corporis, in qua maximum dolorem sensit, et alium quemcunque dolorem maximum. Ex quo intelligitur, ad explicandam hanc acerbiteriam dolo-

ris Christi non referre multitudinem dolorum seu læsionum, nempe quod in manibus et pedibus clavis fuerit confixus, in capite spinis coronatus, et toto corpore flagellatus, nam hæc augent dolorem extensive, non intensive. In quo est notanda differentia inter dolorem et tristitiam. Nam tristitia oritur ex apprehensione interiori; potest autem intellectus vel imaginatio simul, ac per modum unius, apprehendere multa quæ tristitiam vehementiorem ac intensiorem efficiant; at vero dolor sensibilis causatur ex reali læsione, et ideo quod hæc in diversis partibus multiplicetur, non auget dolorem intensive, sed extensive, nisi fortasse læsio unius redundet in alteram, ut supra dicebamus.

9. *Dolor Christi intensive omnium maximum.* — Sic igitur intellecta et explicata hac comparatione, sententia D. Thomæ est, dolorem Christi fuisse maximum intensive, non quidem omnium dolorum qui esse possunt de potentia absoluta (nam in eodem Christo potuisset esse major dolor, si vehementior causa aut læsio adhiberetur), sed eorum quos homines passi sunt. Cujus assertionis duplex ratio ex D. Thoma colligitur. Prima est, quia magnitudo doloris oritur, et ex magnitudine læsionis, quæ est causa doloris, et ex dispositione patientis, quæ esse potest magis perceptiva doloris, tum ex optima complexione corporis, in qua sensus tactus maxime viget; tum ex efficacia animæ, ei interiori apprehensione, ex qua vis doloris maxime pendet. At vero in Christo Domino, et læsio corporis fuit magna, præsertim quando clavis affixus, iisque toto corporis pondere duntaxat innixus, capite spinis coronatus, totoque corpore cruciatus, in cruce pependit. Complexio etiam corporis ejus fuit perfectissima, et vis animæ ad apprehendendum et attendendum efficacissima; ergo et dolor ejus fuit maximus. Secunda ratio, quæ ex D. Thoma colligitur, est, quia Christus voluntarie assumpsit hanc doloris magnitudinem, ut pro nobis exactius satisfaceret. Hæc vero secunda ratio ita intelligenda est, ut non putetur Christus suo arbitrio intendisse illum dolorem ultra eum gradum quem tales causæ in tali corpore sic disposito naturaliter efficere poterant. Quia (ut concedamus hoc miraculum fuisse possibile) non est necessarium, neque ulla auctoritate vel ratione fundatum, sed ex hac ratione solum concludendum est, Christum Dominum nullo modo impedivisse causas hujus doloris, neque averisse interio-

rem mentis seu imaginationis apprehensionem; sed potius efficacissime ea omnia considerasse quæ augere dolorem possent. Itaque tota vis rationis in priori consistit, et posterior solum est addita, vel ad explicandam congruentiam ob quam Christus tam acerbum dolorem assumpsit, vel ad excludendam lacitiam objectionem, causas scilicet doloris fuisse gravissimas, Christum autem voluntate sua potuisse illas impedire; nec enim ita fecit, sed unicuique causæ et facultati permisit operari quæ illius sunt propria, ut Damasc. dixit, lib. 3, c. 13 et 20.

10. Sed adhuc superest difficultas circa assertionem D. Thomæ, et priorem ejus rationem. Quamquam enim recte concludat, in eodem genere doloris, vel suppositis causis æqualibus, seu ejusdem rationis, non tamen in unum probat de omnibus doloribus sensibilibus. Nam in iis potest esse non solum diversitas majoris et minoris intensionis intra eandem speciem; sed intervenire etiam potest differentia specifica pro diversitate læsionum, seu causarum. Non enim videtur esse ejusdem rationis dolor qui provenit ex combustione ignis, et qui ex divisione continui, aut qui ex nimio calore, vel ex nimio frigore nascitur. Habent enim objecta valde diversa; unde etiam in ipso effectu sensibili modo valde diverso percipiuntur, ut in fame et siti perspicere licet; sunt enim hæc passiones quædam doloris. Et e contrario ex delectationibus sensibilibus confirmari potest; neque enim omnes sunt ejusdem rationis; igitur nec dolores. Hoc ergo supposito, fieri potest ut alius dolor sensibilis specie sua sit gravior, quam is qui oritur ex confixione manuum aut pedum, aut ex aliis læsionibus quæ in Christi corpore factæ sunt. Unde enim constat eam læsionem natam esse efficere summum dolorem, quoad essentiam et speciem doloris sensibilis? Quod si ex alia causa, verbi gratia, igne, aut simili, potest oriri gravior dolor in specie, ergo, cum aliæ causæ doloris alterius rationis applicatæ fuerint aliis hominibus, fieri potest ut ex eo capite eorum dolor fuerit major, saltem quoad gravitatem essentialem, quamquam ex dispositione patientis fuerit minor aptitudo ad dolendum. Quin potius hæc ratio procedere potest, etiamsi supponantur dolores esse ejusdem rationis, et differre solum in intensione. Nam potest esse tantus excessus in læsione, causave doloris, ut excessum ex dispositione sentientis exsuperet; videntur autem læsiones seu vulnera aliquorum martyrum pluri-

num excessivis læsionem factam in corpore Christi; ergo.

11. *Responsio.* — Hæc objectio apud me convincit, non posse in hac re esse certitudinem, sed rem esse dubiam et ancipitem, et potuisse quidem uno vel altero modo accedere. Neque ad perfectionem nostræ redemptionis et passionis Christi multum refert exacta hæc in intensione et doloris acerbitate comparatio; satis enim est quod assumpserit gravissimos dolores, quantum expediebat, decebatque maxime; nihilominus tamen recedendum non est a sententia D. Thomæ, quam etiam Theologi, in 3, dist. 15, magis probant, et communi sensu piorum fidelium videtur recepta, et ad illam accommodari solent verba illa Thren. 1 *Attendite si est dolor, sicut dolor meus.* Magis enim exaggerat charitatem Christi erga nos; atque illius providentia potuerunt facile omnes causæ ita disponi, præparari aut permitti, ut maximum ipsi dolorem incuterent. Deinde ex parte subjecti constat fuisse in Christo sufficientem causam majoris doloris; ex parte vero læsionis valde gravem et efficacem, ita ut de nulla alia constet esse majorem intensive in determinata parte subjecti; ergo, omnibus consideratis, sentiendum est dolorem Christi fuisse maximum inter omnes dolores, quos mortales homines in hac vita passi sunt, vel aliquando patientur.

12. Ex quibus colligo primum, non solum in determinata corporis parte, verbi gratia, manibus, pedibus et capite, sensisse Christum dolorem maximum, sed etiam in toto corpore; ita quod considerando dolorem illum quem Christus in cruce patiebatur, tanquam unam passionem per totum corpus diffusam, nullus hominum unquam habuerit totum corpus suum simul tanto dolore affectum. Quia, licet ille dolor Christi non fuerit æqualis in omnibus partibus ejus, et in aliqua habere potuerit remissiolem dolorem quam aliquis martyr in alia, tamen considerando totam integram corporis affectionem, in nullo fuit unquam similis dispositio, et acerbitas doloris, ut ratio facta proportionaliter applicata sufficienter ostendit.

13. *Dolor Christi pœna et dolore damnatorum minor.* — Secundo, colligitur quid dicendum sit, si hic dolor comparetur cum dolore gehennæ, qui dicitur *pœna sensus*. Ille enim sine ulla dubitatione est longe alterius rationis, et prout fit in solis spiritibus habet etiam perceptionem seu sensum alterius ordinis, et

ideo non est dubium quin ratione sua sit acerbior. Quod autem sit etiam intensior in gradibus, non ita constat; est tamen verisimilius propter rationem supra factam de tristitia, quæ hic facile applicari potest. Nam et causa doloris, quæ est ignis, ut instrumentum divinæ justitiæ, et dispositio patientis, cum sit pure spiritualis, ac propterea magis efficax, etiam ad majorem intensionem conferre potest. An vero idem dicendum sit de animabus purgatorii, res magis dubia est, quia illæ mitius puniuntur. Unde aliqui credunt non solum in Christo, sed etiam in aliis hominibus reperiri posse interdum majorem dolorem quam in animabus purgatorii. Sed quoad genus pœnæ et doloris, mihi non est dubium quin dolor purgatorii sit major, quia est ejusdem ordinis cum pœna sensus inferni. Quod vero attinet ad intensionem, probabile est posse aliquam pœnam purgatorii esse minus intensam, quia potest esse propter causam levem. De qua re latius in materia de purgatorio. Denique, quid dicendum est, si comparatio fiat cum dolore sensibili quem patiuntur corpora damnatorum post resurrectionem, res etiam est incerta, quia ille dolor damnatorum videtur esse futurus sensibilis, ejusdem rationis cum dolore qui percipitur ex combustione ignis. Nihilominus probabilius est etiam illum dolorem futurum esse majorem, et ignem non solum naturali virtute, sed etiam ut instrumentum Dei ad illum esse cooperaturum: sed de hoc alias.

DISPUTATIO XXXIV,

In tres sectiones distributa.

DE IIS QUÆ CHRISTUS DOMINUS USQUE AD COMPREHENSIONEM PASSUS EST.

Explicata generatim acerbitate passionis Christi, ut ea quæ nonnullam difficultatem habent, in iis quæ de rebus in ea gestis narantur, et Theologicam expositionem requirunt, in particulari pertractemus, totam illam historiam in tres præcipuas partes dividemus: primam, usque ad Christi comprehensionem; secundam, usque ad crucis gestationem; tertiam, usque ad mortem. In hac igitur disputatione, quæ primam partem continet, tria potissimum mysteria declaranda occurrunt, scilicet, venditio Christi, Judæque crimen; sudor sanguinis, quem orans in horto passus est; ac denique quomodo a Judæis fuerit comprehensus. In quibus mysteriis exponendis non solum